

Brit könyvtári fejlemények

Múltidéző

Ismert az 1850-es évszám könyvtártörténeti jelentősége: ekkor fogadta el az angol parlament a *Public Libraries Act* című törvényt, mely feljogosította a helyi (városi, tízezer főnél nagyobb lakosságú) önkormányzatokat saját ingyenes nyilvános közkönyvtár létesítésére. Tegyük hozzá, még ott is közel húszéves folyamat vezetett el ideig. *Th. Carlyle*, a neves történész 1832-ben jegyzi meg naplójában: Ófelségének minden megyeszékhelyen van *börtöne és bitófája*, miért nincs könyvtára is, ahonnan a szükséges könyveket, adatokat megkaphatnám? A harmincas években mindenesetre elkezdődött a szélesebb értelemben vett közszolgáltatások – egészségügy stb. – kiépítése.

A folyamat a törvény birtokában sem volt azután egyszerű vagy egyirányú. Számos ellenző okvetetlenkedését kellett legyőzni, s főként a helyi szavazáson a többséget megszerezni. Negyedszázad múltán, a hetvenes évek közepén mintegy 50 könyvtár fenntartót regisztráltak: ezek könyvtárai az akkor 26 milliós lakosság hatodát látták el elvben könyvtári olvasnivalóval. Kerekítve egy millió kötetes állománnyal, melynek mintegy fele szolgált a kölcsönzést.

Néhány összefoglaló adatot lássunk a fejlődés arányairól.

Közkönyvtárak Nagy-Britanniában*

	Év				
	1875	1885	1914	1935	1972
népesség (millió)	26	30	41	46	54
– ebből könyvtárral ellátva: (millió)	4,2	6,7	24,4	45	**
– ellátott lakosság (%)	16	23	60	98	**
állomány (millió)	1,1	2	11,4	26	112
kölcsönzött kötet (millió)	3,9	**	54,5	166	628

* *Forrás: Th. Kelly: History of Public Libraries in Great Britain 1845–1975. London: The Library Association, 1977. pp. 517–518.*

** Nincs adat.

Távíratí stílusban sűrítsük e számok tartalmát. Ötven év után érte el a lakosság felét a szolgáltatás, hatvan év után meghaladta a kölcsönzött kötetek száma a lakosság lélekszámát, száz év után az állomány ugyancsak. Az első világháború utáni időszakban sikerült a teljes lakosságot lefedni a közkönyvtári ellátással. Egy

lakosra 1935-ben közel négy kölcsönzés jutott. A második világháború után (újabb) *hatalmas ugrás* következett be: mint látjuk, a hetvenes évek elején már tizenkettő kölcsönzést számolhattak egy lakosra vetítve. (Nálunk ez az arány évente 120 millió kölcsönzést jelentene az évtizedek óta lényegében stagnáló 35-40 millió helyett – s ez utóbbi a brit mintához viszonyítva a harmincas évek színvonalát jelenti.)

A mai brit fejlemények megértése végett nem felesleges felidézni, hogy a könyvtári törvényt *1845-ben megelőzte egy múzeumi törvény*, amely voltaképp már lehetőséget adott közgyűjtemény – egyben közkönyvtár – létesítésének támogatására is.

A fentiekben röviden jelzett eredmények magyarázataként érdemes megemlíteni, hogy az *1919-ben elfogadott újabb közkönyvtári törvény* lehetővé tette a megyei önkormányzatok számára olyan *megyei ellátó* struktúra („megyei könyvtár”) megteremtését, mely az eladdig ellátatlan *falusi körzetekre* koncentrált a szolgáltatások térbeli fejlesztésével. Hogy erre mennyire szükség volt, azt jelzi a fenti táblázat azon adata is, hogy a tízes években csak a lakosság 60%-ára terjedt ki a közkönyvtári ellátás, s csak az újabb szerveződés révén közelítette meg a harmincas évekre a 100%-ot. A megyei ellátást egészítették ki a regionális könyvtárközi kölcsönzési irodák a húszas évek végétől. E fejlemények elválaszthatatlanok a *Carnegie Alapítvány* hatalmas összegeket biztosító és szinte folyamatos támogatásától.

Új közkönyvtári forradalom

A 20. század végén az *58 milliós népességből épp 58%*, azaz közel 34 millió állampolgár látogatta beiratkozott olvasóként a brit nyilvános könyvtárakat. (Közülük mintegy tízmillió az olyan „törzsvendég”, aki legalább kéthetente egyszer felbukkan könyvtárában.) A 34 millió olvasóra évente átlag 11 látogatás jut. Összesen ez 377 millió látogatót jelent: szemben a brit focimeccsek évi 33 milliós látogatószámával. A 130 milliót meghaladó összállomány fizikailag 3600 kilométer polcfolyóméteren fér el – ez több az összes brit autópálya hosszánál (3200 km). (Mindkét összevetés jó marketing „fogásnak” tűnik, hisz a szélesebb publikum számára is értelmezhetővé tesz szakmai jellegű adatokat.)

A több mint *négyezer* érdemi könyvtár, a csaknem *700 bibliobusz* és a közel 20 ezer egyéb szolgáltatóhely (börtönkönyvtár, kórházi kölcsönzőhely vagy idősök otthonabeli könyvtár stb.) naponta átlag 1,3 millió olvasót fogad.

A kilencvenes évek végén végrehajtott közigazgatási reform után 167 könyvtárfenntartó önkormányzatot számolnak Nagy-Britanniában. A közkönyvtárak éves kölcsönzése – könyvek és audiovizuális dokumentumok együtt – közel *600 millióra* rúg. Vagyis lakosonként tíz fonttal számolhatunk.

Jelentősek az erőforrások. A közkönyvtári dolgozók száma mintegy 27 ezer fő, közülük szakképzett könyvtáros csaknem hétezer. (Ezzel a közkönyvtárak a brit könyvtáros társadalom legszámosabb munkalehetőségét jelentik. Az ország teljes könyvtáros létszáma 43 ezerre tehető, ebből 12-13 ezer a diplomás szakember.) Tízezer lakosra az országban átlag öt közkönyvtári dolgozó jut. A közkönyvtárak országos *pénzügyi kerete eléri a 700-750 millió* fontot, s ebből 15-20%

között mozog az állománygyarapítási ráfordítás. (Adatok forrása: Information and libraries in Britain. 1998. és az internet.)

A kedvenc *szabadidős elfoglaltságok körében a közkönyvtár az ötödik helyet* foglalja el. (Mi előzi meg, kérdezheti a nyájas olvasó? A kocsmá, vagyis az angol társadalom lényeges közfórumának minősíthető pub; azután az étterem; az autózás; majd a gyorsétkezdék vonzotta „hamizás” következik.)

A *kilencvenes évek* közepén mégis megerősödött a felismerés: ez már nem elégséges a lényeges szerep jövőbeli megtartásához. Az *új információs kor* követelményeinek megfelelő irányt és nagyságrendeket kell kitűzni, majd elérni. Egyre kevésbé az állomány nagyságrendje vagy a polcfolyó méter lesz meghatározó, főként nem egyedül.

Az információs korban az informatizált közkönyvtári-közgyűjteményi hálózat tud megfelelni a tömeges igényeknek, foglalható össze egy mondatban a kihívásra adott válasz. A brit DCMS (Department for Culture, Media and Sport), vagyis a Kulturális, Média- és Sportminisztérium illetékes igazgatósága, a *Resource* szimbolikus névvel rövidített Council for Museums, Archives and Libraries létrehozta a *People's Network* elnevezésű programot. Ennek lényege: a 4300 brit közkönyvtárat képessé tenni a legkorszerűbb információtechnikai eszközök és tartalmak használatára, hogy ezáltal a lakosságnak gyökeresen új lehetőséget biztosítsanak az *életösszigan tartó tanulásra, információszerzésre és elektronikus kapcsolat-építésre*.

Az *egész programra 170 millió angol fontot* szánnak – ez magyar forintban számolva megfelel mintegy 50–60 milliárdnak (Lakosságához viszonyítva idehaza 10 milliárd forintot jelentene.) Három fő fejlesztési irányt jelöltek ki. 50 millió font a *digitalizált tartalom* előállítását szolgálja. Természetesen a ráfordítás nagyobbik felét – mintegy 100 millió fontot – a *hálózatfejlesztésre* és hardver-szoftver-eszközök erősítésére szánják, s 2002 végéig kell a program e részét illetően a tervezett szint 75%-os arányát elérni. Mintegy 20 millió font a *könyvtári szakemberek felkészítését*, informatikai továbbképzését szolgálja.

2001. október végén a következő gépi ellátottsági adatok jelentek meg a program honlapján (<http://www.peoplesnetwork.gov.uk>): a 4200 könyvtár kétharmada rendelkezett internetkapcsolattal. A kerekítve csaknem 30 ezer könyvtári gépnek nagyjából fele, *15 ezer gép szolgálta a közönséget* (a másik fele a könyvtárosok szakmai tevékenységét), s ezek közül 8600 volt a hálózatra rákapcsolva. Minden második könyvtári dolgozóra jut egy gép (s az ő gépeik közül hatezer biztosítja a hálózati hozzáférést). Minden harmadik közkönyvtár *gépi katalógusa* jelenik már meg az interneten. A könyvtárak 85%-ának van elfogadott információtechnikai fejlesztési stratégiája, kétharmaduk valamilyen szoftverrel szűri az internetes hozzáférés tartalmát, s 86 % kér szerény térítést a hálózati használatért. Egyes adatok szerint a gépek száma a következő egy-két évben duplájára emelkedhet. Várhatóan *átlagban kétezer lakosra jut* majd egy nyilvános hozzáférésű hálózati számítógép.

A „hálózati tanulási térség” (networked learning space) kialakítása minden brit polgár érdekeit szolgálja. A *tanulási-önképzési lehetőség* mellett a polgárok közti *személyes kapcsolatok* erősítése, továbbá a *kormányzati-önkormányzati információállományok* minél szélesebb körű használata meg az *elektronikus ügyintézés* is a célok sorát gyarapítja.

Az 1997-ben elkezdődött fejlesztési szakasz 2000-ben egy manifesztum kibocsátásával s a szükséges pénzügyi háttér megteremtésével kezdődött. A részletes feladatterv *Building on Success: an Action Plan for Public Libraries* címen 2001 közepére készült el: hálózati közzététele azt is szolgálta, hogy október 1-jéig észrevételek érkezzenek a **Resource** irodájához. A pénz a hazai Szerencsejáték részvénytársaságnak megfelelő brit cég közhasznú alapítványa (New Opportunities Fund) bevételeiből származik. Más szóval: amit a polgárok személyes nyereségményszerzés céljából „befektettek” az állami szerencsejátékok vonalán, azt közösségi célokra és eszközökre illetően módon részben visszakapják. A Blair-kormány több jelentős kulturális projektet finanszírozott az elmúlt években e forrásból.

A programot egyéb források is támogatják, például a Microsoft-tulajdonos amerikai *Bill Gates* és neje alapítványából 4 millió dollár jut a hátrányos helyzetű brit olvasók kiegészítő támogatására (Gates így folytatja az „acélbáró”-nak nevezett A. Carnegie száz évvel korábbi nagyszabású könyvtártámogatási programját).

Érdekes a fenti website-ot, továbbá a *Resource* honlapját (<http://www.resource.gov.uk>) időről-időre felkeresni, hisz valódi, bár – saját megfogalmazásuk szerint – „csendes” forradalom kezdődött a brit közkönyvtárak világában.

Nemzeti könyvtár

Köztudottan a British Library – ezen a néven – elég fiatal képződmény: idén épp *harminc éves* a számos alkotóelemből összerakott világkönyvtár (majd 1983-ban még kiegészítették a hangzó dokumentumok nemzeti gyűjteményével). A gyűjtemény alapját 1753-ban vásárolta a kormányzat 20 ezer fontért, s ez – kiegészítve egyebek mellett az angol uralkodók könyvtárának 50 ezer kötetével és 15 ezer kéziratával – mint a British Museum könyvtára 1759-ben nyitotta meg kapuit a nyilvánosság előtt. Természetesen kezdettől kizárólag helybenhasználat céljából. A BL számos huszadik századi alapítású önálló intézményt – országos kölcsönző könyvtár, nemzeti bibliográfiai központ stb. – egyesített 1972-ben. Ma mintegy 2400 munkatársa van – egyharmaduk, 970 fő diplomával. Állománya közel 10 millió monografikus kiadvány mellett számos egyéb dokumentumtípust ölel fel (például 635 ezer doktori értekezés!) egészen a szabadalmakig. A londoni és Boston-Spa-i székhelyek összesen 624 kilométernyi raktári férőhelyet jelentenek – most bővítésük hamarosan napirendre kerülhet, hisz 95%-ban beteltek a kapacitások. A gyarapodás pedig felettébb tetemes: a tulajdonképpeni nemzeti gyűjtemény Londonban 46 ezer periodikus kiadvány és 104 ezer monografikus mű kötetivel gyarapodott a 2000–2001-es pénzügyi évben (áprilistól-márciusig számolnak), míg Boston Spa kölcsönző központja 56 ezer kurrens (!) folyóiratot járát. Egy év alatt csaknem 5 millió dokumentumot vesznek kézbe az olvasótermekben, míg az országos-nemzetközi dokumentumszolgáltatás – most kisebb visszaesést elkönnyelve – csaknem 4 millió dokumentumot forgalmaz. Az országos kölcsönzőkönyvtár egyébként létrejött, azaz az 1961 óta eltelt negyven év alatt elérte a *100 millió teljesített kérés* szintjét.

Hatalmas a nemzeti könyvtári elektronikus rekordok forgalma. A BL 10 milliós könyvállományának 70%-a már az OPAC-ban elérhető és kereshető, ezen kívül más dokumentumtípusokból és a Boston Spa-i állományokból újabb milliós nagy-

ságrendek rajzolódnak ki. A brit nemzeti bibliográfia teljesítménye azon is mérhető, hogy más könyvtárak legújabbán már 88%-ban megtalálják a nemzeti könyvtárnál a számukra szükséges rekordokat, így azok átvételével csökken a feldolgozás helyi aránya. A könyvtár honlapját egy év alatt 21 millió fölötti számban keresték fel – egyetlen év alatt a növekedés 50% fölötti arányt ért el! A BL összes rekordjainak száma egy év alatt 28 millióról közel 33 millióra növekedett (ennek döntő hányada, mintegy 4 millió, a 20 ezer kurrens folyóirat tartalomjegyzékét szolgáltató *Inside Information* elnevezésű szolgáltatás révén keletkezik).

A könyvtár éves költségvetése eléri a 110 millió fontot, ebből 82 millió az állami támogatás, s évente 25-30 millió körüli a saját bevétel (ezt épp a lezárult pénzügyi évben nem sikerült szinten tartani a belföldi dokumentumszolgáltatás iránti igények bizonyos csökkenése következtében). Am így is a költségvetés negyede származik saját bevételből, ami igen erős aránynak minősíthető. A kiadások mintegy fele a bér és bérjellegű kifizetés, míg a gyarapítási keret meghaladja a 12 millió fontot, állományvédelemre pedig közel 3 milliót fordítottak. A tetemes üzemeltetési stb. kiadások 35 millióra rúgnak. Összehasonlításként és érdekességként említhető, hogy a vadonatúj londoni épületegyüttes hivatalos értéke 391 millió font. 1998. június végén II. Erzsébet királynő avatta fel az egyébként 520 millió fontba került épületet, amely a párizsi Bibliothèque Nationale de France mellett Európa egyik legnagyobb és legdrágább új középülete.

Egyetemi-főiskolai könyvtárakról – röviden

Az egyetemi könyvtárak száma 88, továbbá 66 főiskola és 538 felsőfokú továbbképző intézet működik. Együttes állományuk közel 100 millió kötet. Több mint 200 ezer olvasói hellyel rendelkeznek, ez teljes idejű hallgatóval számolva minden nyolcadik-tizedik számára biztosít egyidejűleg helyet. Évente mintegy 80 millió kölcsönzést teljesítenek a 4,6 millió beiratkozott olvasónak. A használók évente átlag mintegy hatvanszor keresik fel a könyvtárat, ami igen intenzív igénybevételt jelent. Az egyetemeken egy olvasóra számítva átlag 50–90 fontot költenek állománygyarapításra (az ottani viszonyokat ismerők számára köztudott a „régik” és az „új” egyetemek közti jelentős különbség: a régiek XIX. századiak vagy korábbiak, míg utóbbiakat 1960 után hozták létre). A főiskolákon ez a szám negyven font alatt marad.

Néhány adat egy „új”, vagyis 1972-ben alapított egyetemről. A *Loughborough University* könyvtárának több mint 30 ezer beiratkozott olvasója van. A könyvtár alapterülete megközelíti a 8 ezer m²-t, az állomány 400 ezer kötet könyv, 110 ezer bekötött folyóirat-évfolyam és sok más dokumentum. Az éves gyarapodás folyóiratokból 2300 cím. Több mint 700 olvasói hely van, ebből számítógépes minden ötödik, azaz csaknem 150. Éves szinten közel félmillió kölcsönzést regisztrálnak. A teljes költségvetés megközelíti a 3 millió fontot, amiből egyaránt 1,2–1,3 millió a bérjellegű kiadás illetőleg az állománygyarapítás (az utóbbi keretének 10-15%-ából már elektronikus dokumentumokat szereznek be). Üzemeltetési költségekre jut fél millió font. A költségvetés évről-évre szerény mértékben emelkedik – vagy épp stagnál (előző évi 2,6, azelőtt pedig 2,7 millió font). 2001 nyarán lecserélték az addigi integrált rendszert, most az ALEPH-re tértek át. A hálózati adatbázis-használat egy év alatt ötödével emelkedett.

Az általános és középiskolai könyvtárakról itt csak annyit említhetünk, hogy közel 9 millió tanuló ellátását szolgálják, mindegyikükre évente átlag 1,1 kötet új beszerzés és 8-9 kötet kölcsönzés jut. Újabban növekszik a szakképzett könyvtárosok száma, ám még így is csak körülbelül ötezer tanulóra jut egy.

A kilencvenes években a brit könyvtári világ mélyreható, mondhatni tektonikus átalakulása kezdődött el. Könyvtárosok és fenntartóik – professzorok, polgármesterek, politikusok – egyaránt felismerték a *globalizálódó információs társadalom új kihívásainak radikális jellegét*, s ehhez illő válaszokat adtak.

Tony Blair miniszterelnök így fogalmaz: „A könyvtár az önfejlesztés színtere, a tudáshoz vezető kapu és a képzelet katalizátora”. Az sem lehet véletlen, hogy a miniszterelnök a közszolgáltatások átfogó fejlesztésére irányuló új gondolatait 2001 októberében épp a British Library új épületében hirdette meg. Említésre érdemes közismert szerepvállalása is az ottani olvasás éve keretében.

Kísérjük figyelemmel a szigetország tanulságos szakmai fejleményeit innen, a Duna-Tisza mellől. E szerény ízelítő szolgáljon kedvcsinálóként.

Sonnevend Péter